

MALMÖ UNIVERSITY

Malmö
University
Electronic
Publishing

This is an electronic version of a text published in
Törnroslandet (red. Irka Cederberg)

Citation for the published paper:

Berit Wigerfelt & Anders Svensson Wigerfelt
"Att prygla en neger"

URL: <http://hdl.handle.net/2043/10806>

»ATT PRYGLA EN NEGER«

BERIT WIGERFELT &
ANDERS SVENSSON WIGERFELT

En septemberdag 1995 hittades i ett buskage i Klippans centrum en ung man knivhuggen till döds. Mannen visade sig vara från Elfenbenskusten och hette Gerard Gbeyo. Han hade stigit av nattbussen från Helsingborg på väg till en god vän där han skulle övernatta. Han uppmärksammades av en grupp ungdomar och två av dessa, en 16-åring och en 18-åring, följde efter honom. De båda ynglingarna hade varit på en lokal pub, Krogodilen, och vittnen har i polisförhör uppgett att pojkarna och deras kamrater talat om att prygla en »neger«. Då de såg Gbeyo komma gående sprang de ifatt honom och 16-åringen satte på sig en armbindel med hakkors. Därefter stack 16-åringen kniven i bröstet i hjärttrakten på Gerard och sprang sedan tillsammans med 18-åringen från platsen.

De båda förövarna ingick i ett gäng som i Klippan kallades rasistgänget, en lösrig gruppering på cirka 30–40 ungdomar som

hade klara nazistiska sympatier. Den tydliga rasism som vissa unga på orten anslöt sig till slogs upp i medierna. Mordet på Gerard Gbeyo blev upptakten till att Klippan stämplades som en rasistort och kom att stå i fokus för ett stort medieintresse under ett flertal år framöver. Under de år som gått sedan mordet har medierna beskrivit ett antal våldsdåd med rasistiska förtecken som ägt rum i Klippan. En nazistisk organisation har också fått fotfäste där. Orten har på senare år även lockat nazister också från andra håll och fått lite av kultstatus i nazistiska kretsar.

I slutet av 1996 blev vi, Berit Wigerfelt, etnolog (med inriktning mot ungdomskulturer) och Anders S Wigerfelt, historiker (med inriktning mot flyktingpolitik), tillfrågade om vi var intresserade av att göra en undersökning av de processer och bakomliggande faktorer som lett fram till mordet och hur man kunde förklara den öppet uttalade rasismen och nazismen i kommunen.

Ursprungligen fokuserade vi därför vårt arbete dels på att studera aktörerna, »nazisterna« och deras nätverk/organisationer, dels på att analysera strukturerna i samhället, exempelvis vad som utmärker orten vad gäller historia, invandring, näringslivsstruktur, arbetsmarknad, sociala förhållanden och utbildningsnivå. Detta behandlas även i vår andra artikel i denna bok men vi insåg att problemen i Klippan inte bara handlade om öppen rasism och nazism utan att det även fanns något vi valt att kalla »underliggande rasism« i det svenska samhället.

I termen underliggande rasism innefattar vi främlingsfientlighet och uttalade fördomar om etniska grupper samt olika yttringar av rasism som kulturrasism, institutionell rasism och vardagsrasism. Termen omfattar inte minst subtila former av vardagsrasism, som exempelvis blickar och kroppsspråk som signalerar att vissa människor, exempelvis kategorin invandrare, är mindre värda. Detta är helt enkelt en form av symboliskt våld som får vissa personer att känna sig som »icke-personer«. Hit bör man också räkna den motvilja mot främlingar och det stereotypa seende som uttrycks på olika sätt. Dessa stereotyper är kopplade till institutionella och strukturella maktförhållanden.

Ett sätt att förklara vår tankegång är att tänka sig ett stort

isberg. Det vi normalt lägger märke till är vad som finns ovanför ytan, en liten del av isberget, som kanske utgör några procent. Resten finns under vattenytan. Några förnimmer dagligen denna del, medan majoriteten knappast tänker på dess existens. Ovanför ytan finns den öppna rasismen. Denna är det naturligtvis viktigt att få kunskaper om och bekämpa. Men den öppna rasismen får sin näring och nya proselyter genom den underliggande. De företeelser vi kallar underliggande rasism är emellertid allvarliga i sig. Dagligen utestängs, marginaliseras och segregeras många människor. För att bekämpa också dessa yttringar av rasism måste den underliggande rasismen synliggöras och erkännas som ett prioriterat samhällsproblem.

Etnicitet är ingen egenskap

I Klippan finns i dag grupper av organiserade nazister. Ungdomar med invandrabakgrund som vi intervjuat och samtalat med ingår däremot sällan i tydliga avgränsade enheter. Från och till har det existerat mindre formationer av ungdomar med samma etniska bakgrund eller andra typer av gäng. Men de flesta av våra informanter betonar att man umgås med ungdomar från en mängd olika länder, där kan även förekomma etniska svenskar, i en allmän gemenskap. De är med andra ord transkulturella. Ungdomarna sluter sig ofta samman och har gemensamma intressen när de möts av rasism i olika former och fientlighet riktad mot invandrade som kollektiv.

Eftersom den stora grupp som dagligen kallas invandrare inte är någon sammangjuten grupp i sig utan består av en mängd etniska grupperingar tycker vi att det är missvisande att kalla de mer djupgående motsättningar vi mött i Klippan för etniska. Det som förenar många av de här ungdomarna är inte ett gemensamt ursprung och kulturella särdrag, utan deras upplevelse att de stöter på likartade sociala problem och känner ett utanförskap i det svenska samhället i dag.

Om man kallar motsättningarna för etniska beslöjar man mer grundläggande problem. Vidare för det tankarna till att olika

etniska grupperingar är i konflikt med varandra, »invandrare« mot »svenskar«, och att de därmed är »lika goda kålsupare«. Men motsättningarna bottnar snarare i att en del unga representanter för den vita majoritetsbefolkningen menar att de har rätt att definiera vilka som ska få bo i Sverige. Det inkluderar inte de personer man betraktar som »rasmässigt« och kulturellt lågtstående. Därför menar vi att motsättningarna har en grund i rasistiska attityder hos dessa unga »etniska svenskar«.

I likhet med forskare som *Irene Molina* hävdar vi att det, även om raser inte finns, existerar allmänna föreställningar om »ras« i Sverige, och att människor kategoriserar och även utövar diskriminering utifrån dessa rasistiska föreställningar. Den amerikanska antropologen *Lena Sawyer*, som undersökt hur »rasistiska« diskurser används i Sverige i dag, menar att svenska forskare har försummat att se på »ras« som en del av den svenska föreställningsvärlden. Rasism har framför allt förknippats med skinnskalleggrupper och organiserade nazister. Vi instämmer i ovanstående kritik och menar att det är viktigt att granska hur dessa föreställningar om ras ingår i den svenska vardagen.

I dag pekas i Sverige många människor med utländsk bakgrund ut som utseende- och språkmässigt annorlunda och förknippas med en främmande kulturell bakgrund som anses som lägre stående än den svenska. Vi kommer med några exempel att visa hur »ras« fortfarande spelar roll och tydligt uttrycks i de möten som äger rum mellan ungdomar.

Vi instämmer med *Aleksandra Ålund*, att när etnicitet definieras i termer av »oföränderliga, traditionstyngda och främmande invandrarkulturer som hotar »vårt sätt att leva« är det en oförtäckt rasistisk diskurs.

I denna artikel behandlar vi inte etnicitet som en grundläggande mänsklig identitet, en egenskap som man föds med och aldrig kommer undan. Vi värjer oss mot föreställningen att etniska grupper är fasta och slutna system som klart går att skilja från varandra. Istället anlägger vi ett konstruktivistiskt perspektiv på etnicitet, och menar därmed att etnicitet är något föränderligt som skapas och omskapas i socialt liv.

Vem får vara »svensk«?

Personer som invandrat till Sverige kan mycket väl uppleva sig ha flera föränderliga etniska identiteter. Etnologen *Billy Ehn*, som studerat etnicitetens betydelse för unga i en multietnisk stockholmsförort, fann att den etniska identitetens betydelse skiftade för individen i olika sammanhang. När de unga berättade om sig själva och andra i etniska eller nationella termer fick Ehn intryck av något som skapades, bearbetades och förändrades i det dagliga livet, inte av något som är en gång för alla givet. Många funderade över vilka de var och växlade identitet mellan olika situationer. I dessa exempel framstår ungdomarnas bearbetningar av sin etniska identitet som positivt. Men vi ska nedan också ge exempel på hur etnisk tillhörighet omdefinieras och förändras genom omgivningens tryck och handlande.

Etnisk tillhörighet handlar mycket om vilken grupp man identifierar sig – eller blir identifierad – med. Det grundläggande för etniciteten är tillämpningen av systematiska distinktioner mellan fränder och utomstående, mellan »vi och dom«. Karl, en av de unga män vi träffade i Klippan, berättar hur han »bytt« etnisk tillhörighet. Anledningen till detta är att ungdomar från majoritetsbefolkningen helt enkelt räknat ut Karl som »svensk« och förpassat honom till kategorin »invandrare«.

Karl har en far som är etnisk svensk och en mor med syd-europeiskt ursprung och han är själv född och uppvuxen i Sverige. Han kände sig »svensk« ända tills han började i sjunde klass på en högstadieskola i Klippan. Kamraterna från mellanstadiet blev då uttalade rasister och eftersom Karl hade en mor med utländskt ursprung så blev även han plötsligt en »invandrare«.

»När jag gick i sjuan, åttan, nian, fick jag slåss mycket för att jag skulle typ... få alltså den respekten. Från alla. För jag är ju.. det var ju många rasister som tyckte illa om mig pga. att jag hade en morsa som inte... Och jag är inte den som, jag har alltid öppnat käften, jag står inte och tar skit från någon.«

Karl mådde dåligt av kamraternas avståndstagande och hittade

efter hand kamrater bland invandrare. Han talar om sig och sina vänner som »vi invandrare« och upplever att det finns ett slags brödraskap mellan dessa pojkar: »om du slår på en invandrare och han golvas så får du hela gänget på dig«. Karl känner sig alltså inte längre som svensk, och detta på grund av att andra har kategoriserat honom som invandrare. Till skillnad från de ungdomar som Billy Ehn berättar om är Karls val av etnisk identitet mer eller mindre påtvingat. Karl räknar sin etniska tillhörighet till det land som modern en gång levte i och han finner samhörighet med andra ungdomar i Klippan som också delar ett utanförskap. De kränkningar han utsattes för tog han inte passivt emot utan han slogs för sin heder och för att bli respekterad. Detta gjorde i sin tur att han betraktades som »bråkstake«.

I sjunde klass blev Karl varse vad öppen rasism är:

»I sjuan så.. så var det en kompis, han är mulatt. Så satt vi och snacka lite grann, och så kom det en rasist och spotta på hans skor. Så sa jag: »va fan spotta du på honom? Så sa han »ja va fan han behövde tvättas«. Då reagerade jag direkt, då började jag fatta liksom.. vad är detta som håller på att hända. Och det blev bråk med honom.«

Det kränkande och nedvärderande bemötande som kamraten möttes av på grund av sin hudfärg fick Karl att inse vidden av den öppna rasism som bredd ut sig. Denna gång slogs Karl för en kamrat som räknats ut.

Öppen rasism

Tony, kurd från Irak, kom som flykting med sin familj till Sverige 1988. När han i början av 1990-talet började på högstadiet i Klippan utsattes han och andra som kategoriserades som invandrare för rasism, som både var en öppen anspelning på »ras« och av kulturell art. Att benämna den musik som Tony brukade lyssna på som »negermusik«, att säga han »luktade svett« och att skrika »jävla blattar« och »svartskallar« är en hänvisning till »ras« i »biologisk mening«, alltså till hudfärg och utseende. Andra typer

av förolämpningar kunde vara: »fan vad det blev mörkt här« om någon invandrad kom förbi eller »känner ni också att det börjar stinka här«. Vid ett tillfälle, när Tony sökte gå emellan och lugna ner ett bråk på skolan slog en av killarna bort hans hand och skrek att han inte skulle röra honom »eftersom han inte ville bli svart och skitig«. Detta sker parallellt med att man kulturaliserar och hänvisar till matvanor som gör att »de annorlunda« luktar vitlök och är högljudda. Kulturella skillnader mellan olika etniska grupper överdrivs, »de andra« stereotypiseras. Här finns också en nedvärdering av de drag man tillskriver »de andra«. Att vara högljudd anses t.ex. som mer primitivt.

»Det känns hopplöst ibland«

När Tony sedan började i gymnasieskolan i Klippan upptäckte han att det också där fanns en uppdelning mellan invandrade och svenskar, även om konflikterna inte tog sig lika våldsamma uttryck som på grundskolan. Han berättar om en konflikt som utspelade sig mellan några få svenskar och några invandrade under en rast. Konflikten uppstod kring skolans musikanläggning och handlade om vilken musik som skulle spelas. Många invandrade på skolan lyssnade på hip-hop och många etniska svenskar på hårdrock. Tony, som under många år försökt bryta barriärerna mellan invandrade och infödda svenskar, hade satt sig bredvid en av de svenska tjejer som han kände. Plötsligt utbrast hon: »oh dom jävlarna, jävla skit-musiken, idioter.« Vreden riktades mot de invandrade som just då lyssnade på hip-hop.

»Hon höll på så hela tiden och sa »jävla svartingar« och sånt. Så satt jag ju precis en halv meter ifrån och jag hörde allting. Och man fick en känsla av att, va fan är det jag håller på med, jag sitter här medan de snackar skit om mina kompisar va. Fast de är också mina kompisar de här svenskarna. Man blir klämd, man känner sig... väldigt liten ibland. Man känner att det man gör är hopplöst. Att man försöker få kontakt med svenskar, man försöker vara kompis med dem. Det känns hopplöst ibland i såna fall...«

Många ungdomar med invandrabakgrund höll sig ofta för sig själva i området kring det så kallade Torget där cafeteria ligger. Tony är kritisk till att de isolerade sig och inte försökte lära känna »svenskarna«. Men han ser också de problem som uppstår när man försöker bryta barriärerna och tar kontakt, som i exemplet ovan. Man riskerar att bli grovt avvisad. I fallet ovan möttes Tony också av rasistiska uttalanden och nedlåtande kommentarer om sina vänner. En del av grabbarna med invandrabakgrund var väldigt tuffa och tyckte att de klarade sig bättre utan »svenskarna«. Men det är fel, säger Tony, och menar att man förlorar på att inte umgås med andra, dels genom att man inte lär sig svenska språket, dels genom att man missar en viktig gemenskap.

Tony beskriver en annan typ av konflikt som kan utspela sig vid stereon, om där sitter ett gäng med svenska ungdomar som lyssnar på »sin musik«.

»Så är det bara deras musik som spelas mest. De sitter där och de har ju många skivor framför sig. Så kan en invandrare gå fram och lämna en skiva: »kan du spela den här låten«. Och det blir liksom, invandrare har ju, vi har liksom den stilen att... många av oss, när man pratar med varandra så: »sätt på musiken«. Man säger till en kompis, vi sitter hemma och så: »hörru sätt på den här låten« och så. Men man säger inte: »kan du göra det, var snäll och sätt på låten«, säger man bland svenskar. Så säger vi inte, vi är rätt så kaxiga med varandra. Man är mera hård mot varandra. Och det är bara som vi är och så. Och när vi kommer fram dit så säger vi inte så här, utan vi kommer lite stöddiga va. Man måste visa att man inte är rädd. Vissa lämnar skivan: »kan du sätta på nästa låt va« (sagt med stöddig stämma). Och då tar dom illa upp dom här svenska ungdomarna. De säger: »vem fan tror han att han är, kommer hit och bestämmer över oss och bara precis som om vi är nån slags tjänare, sätt på den här låten.«

Ungdomar i Klippan med invandrabakgrund har »tvingats« bilda en egen kulturell gemenskap som mindre har med deras etniska bakgrund att göra än med levnadsförhållandena i Sverige. Vi kan kalla detta en motkultur som riktar sig mot det vita major-

ritetssamhälle där de inte känner sig accepterade. Vissa attityder som uppkäftighet och kaxighet, har inspirerats av hip-hop-kulturen. Mycket tyder på att hårdheten och kaxigheten är ett slags självförsvar.

Med växande arbetslöshet, ökande segregation och allt påtagligare marginalisering har invandrarungdomarnas möjligheter att komma in i samhället försvårats, menar ungdomsforskaren *Ove Sernhede*. En ny underklass är i dag i färd med att utveckla en utanförskapets kultur, där influenserna från de livsstilar och ideal, den frustration och vrede, som gestaltas i den svarta, afroamerikanska ghettokulturen utgör ett centralt inslag. Hip-hop, den kultur där rapmusiken vuxit fram, framstår idag allt tydligare som den globala urbanitetens kultur. Också i Sverige visar den samtida ungdomskulturen på ett avgörande inflytande från denna afroamerikanska storstadskultur. Sernhede pekar också på den dubbelhet som ligger i ungdomars identifikation med den afroamerikanska kulturen. Å ena sidan byggs broar över etniska gränser. Å andra sidan finns det tendenser till att marginalisering och maktlöshet bidrar till att skapa en fascination inför ghettots kriminella gängkulturer, vilket kan förstärka utanförskap och segregation.

Rasismen och underordningen av unga människor med utländsk bakgrund alstrar motvård; man slår tillbaka mot det samhälle som avvisar en. Aleksandra Ålund har i en studie av unga i Stockholms multietniska förorter skildrat den skaparkraft i form av text, musik och nya politiska rörelser som existerar bland dessa ungdomar. Men hon pekar på att det också bland minoritetsungdomar finns intolerans och gränsdragningar med motsatta förtecken: »Tryck avlar mottryck, våld föder våld. Det uppstår slutna grupper vända mot de »andra – svenskarna« eller medlemmar av andra etniska minoriteter«. Ålund konstaterar att det är denna bild av »invandrarvärstingar« som uppmärksammas mest.

I Klippan har det från och till funnits olika iögonenfallande konstellationer av mycket provocerande invandrarungdomar. S.k. »invandrarvärstingar« har fått liknande uppmärksamhet

på andra håll i Sverige. Ungdomsgång med invandrarbakgrund rånar och misshandlar andra, speciellt unga män med svensk bakgrund. Vi har också, via medierna, fått rapporter om gruppvåldtäkter. Denna fokusering på etnisk tillhörighet är problematisk, eftersom den underbygger majoritetsbefolkningens vrede gentemot kategorin invandrare/»svartskallar«. Att problemen i hög grad bottnar i utanförskap och socioekonomiska svårigheter innebär dock inte att man ska se mer försonligt på de brott som begås. Tvärtom är det viktigt att ta itu med och förebygga denna kriminalitet som hjälper till att förstärka rasismen.

»Genom att säga att brott där invandrare är inblandade har kulturella orsaker, flyttar man problemets orsak utanför Sveriges gränser. Myndigheter som har misslyckats i att bekämpa både rasism och utanförskap, segregation och marginalisering av invandrarna i Sverige har all anledning att kulturalisera brott begångna av just invandrare«, skriver sociologen *Masoud Kamali*. Han menar vidare att det hos vissa invandrarungdomar utan tvekan finns en fientlighet som riktas mot det svenska samhället. Dessa ungdomar orienterar sig varken mot majoritetssamhället eller mot familjen utan det är »gängets normer och värderingar« som gäller. »Som gängmedlem ställer man upp för varandra. Brott blir en integrativ handling i många grupper som bekräftar och förstärker samhörigheten.« När svenska ungdomar begår brott anges dock ingen kulturella orsaker som förklaring, påpekar Kamali.

»Jävla rasist – jävla svenne«

Hassan är en ung man som varit med i ett gäng med sex killar som utförde kriminella handlingar och som »bråkade« mycket. »Vi kunde provocera dem; din jävla rasist, din jävla svenne«. Periodvis blev han avstängd från skolan och därmed utestängd från »normala« sammanhang. Hassan, som vid tiden för intervjun, hösten 1998, hade fått en praktikplats och fick stöd av sin arbetsledare samt en manlig vän, var mycket ångerfull över sitt tidigare liv. Hans berättelse tydliggör hur viktigt det är att det

finns personer, både kamrater och vuxna, med både »svensk« och invandrarbakgrund som fungerar som förebilder:

»Jag trodde innan jag skulle få respekt genom att slåss, men sedan snackade hon (arbetsledaren) med mig och han (kamraten) och alla andra. Jag har gått den vägen genom att respektera alla människor (förändrat sig). Så respekterar dom mig tillbaka. Och det är jag glad för att jag ändrat mig. Du vet det är skönt att snacka ut. Och det är jävligt skönt ibland att gråta och snacka ut. För att man har så mycket här också. Man tänker mycket. Jag får ibland huvudvärk, jag hade så mycket inne. Jag hade ingen att snacka med. De som jag trodde var mina riktiga vänner de var inte här när jag behövde hjälp. Jag svimmade. Vi bor i ett annat land. Vi måste sköta oss. Vi måste leva deras liv, hur livet är här. Men de ger oss inte chansen.«

Vi träffade Hassan första gången ett år före ovanstående intervju. Vid det tillfället förnekade han att det överhuvudtaget fanns några gäng med invandrade i Klippan. Han förnekade att han någon gång startade slagsmål med »rasister«. Hassan sa att han inte brydde sig om de rasistiska tillmälen han fick kastade efter sig. Ett år senare är skillnaden stor. Nu handlade det om en kille som ångrade sitt tidigare liv och var besviken på de gamla kamraterna som han trodde var pålitliga. Periodvis mådde han mycket dåligt. »Man kan se glad ut men ingen vet hur det är inuti«. Efter som han deltagit i många bråk betraktas han av många i Klippan som en bråkstake: » Ja t.ex. när jag går ut nu, de kollar på mig som om jag vore en apa, en gorilla går där«. Om sitt tidigare liv berättar han i den senare intervjun:

»Om du hade kollat mig på disko, ta till exempel Ekebo för ett och ett halvt år sedan. Du skulle ha sett mig, du skulle ha sagt: »vad fan är det för jävla blatte«, det skulle du säga....

Därför att jag var ute och slogs. Jag slogs i onödan. Någon kollade på mig och jag gick fram och slog. Det var meningslöst. Det har jag fattat för sent. Och jag försöker gottgöra de dåliga saker som jag gjort. För att jag har ångrat saker som jag gjort innan. Men jag ångrar inte det mesta, för det var jag tvungen att göra.«

Ett tillfälle, när Hassan försökte men inte förmådde hålla sig på mattan var när hans lillebror blivit slagen av en annan elev på skolan. Hassan gick dit för att varna den som slagit brodern.

»Och han (brodern) kom och grät och sa till mig och då reagerade jag fel. Vad fan, jag försöker ändra mig, men folk ger mig inte chansen att ändra mig. Jag skiter i det för han (brodern) betyder mest i mitt liv. Jag gick först och varnade killen. Att inte röra honom. Sen började skiten : »blatte, blatte«. Man hörde, jag lyssnade, jag samlade och samlade. Till sist man blir trött på de orden. Det går över gränsen. Jag hamnade i slagsmål. Jag får en smäll och sen börjar jag slå.«

I en debattbok om ungdomar ur den grupp som brukar kallas andra generationens invandrare skriver *Mauricio Rojas*, att de upplevde ett främlingskap i Sverige, de var svenskar men annorlunda, och ofta ovälkomna. Rojas menar att grundproblemet är att Sverige ännu inte är »moget att känna igen, värna om och älska alla sina barn så som de är«. De ungdomar Rojas talat med kände sig ständigt utsatta för stigmatisering och nedvärdering i det svenska samhället. De beskrev olika kränkande situationer, välmenande men nedsättande förmynderi och direkta aggressioner. Rojas noterade vidare att samtalen ofta kretsade kring begreppet »respekt«. Kampen för respekt är central i dessa ungdomars individuella och kollektiva ställningstaganden. Ungdomarna längtade efter ett värdigt liv. I flera fall fann Rojas att en gruppsolidaritet och identitet hade uppstått bland de ungdomar som kände sig utanför. Deras avvikelse, känslan av att vara annorlunda, blev utgångspunkten för en ny gemenskap, en gemenskap där också några »marginaliserade« svenskar kunde få plats.

Menande blickar

På grundskolan i Klippan uppstod problem med ett fåtal ungdomar med invandrarbakgrund, de flesta pojkar. De skolkade, stötkade till i klassrummet och bråkade med andra elever och med

lärare. Lärare beskylldes för att behandla någon elev illa på grund av att denne var invandrare. Ordet »rasist« kunde användas som vapen mot lärare. När ordet används alltför ofta om misshagliga personer tenderar det att bli urvattnat som begrepp och något som majoritetsbefolkningen inte riktigt tar på allvar. Men vi menar att rasism förekommer oftare än vad majoritetsbefolkningen inser och att man har en tendens att alltför lättvindigt avfärda människors upplevelser av rasism som ogrundade.

Enligt en studie av *Ing-Marie Parszyk* upplever många ungdomar med invandrarbakgrund något som de kallar för osynlig rasism (det vi här kallar »vardagsrasism«). Den kan förekomma i form av menande blickar. Man kan helt enkelt bli ignorerad. Det blir på ett mycket subtilt sätt tydligt att man själv, ens etniska grupp eller religion ogillas. De elever Parszyk intervjuat upplevde att lärare besvärades av deras frågor eller undvek minoritets-elever och mest talade med »svenska« elever. Lärare ingrep sällan då »svenska« elever kommunikativt tog för sig på bekostnad av de språkligt begränsade i konkurrensen om lärarens uppmärksamhet (det vill säga en form av institutionell rasism). Detta, som skulle kunna kallas »metakommunikation« har stor betydelse för hur eleven upplever sig själv och formar sin mentalitet. Eleven känner sig underlägsen de »svenska« eleverna. Lärarna säger kanske inte rakt ut att de ogillar invandrare, men eleverna berättar om förhållningssätt som skapar känslor av osäkerhet.

Några minoritets elever berättade för Parszyk att den öppna rasismen, skinnhuvudens våldsbenägenhet eller oförskämdheter i form av glåpord och bråk var lättare att stå ut med än vissa klasskamraters tysta avståndstaganden, som kändes hotfullt. Det dolda omöjliggjorde både försvar och upprättelse.

En överlevnadsstrategi för invandrade elever i de segregerade multietniska skolorna var att betona i första hand gemenskapen som invandrare, vilket bekräftade omgivningens fördomar. Ågerandet kan ses som försvar för segregation och kan ge intryck av »invandrargruppen« som hotfull. Ordet tuff har en positiv laddning bland de pojkar som använder uttrycket. Upplevelser av kränkning leder till motreaktioner där det »tuffa« står högt

i kurs. Den fruktan som är förknippad med bråken uppvägs av styrkan i gemenskapen av att vara tuff.

Vi kan se liknande tendenser i skolorna i Klippan. I Klippan gjorde man på en högstadieskola ett försök genom en API-anställning. En elevassistent med invandrabakgrund fick gå runt i klasserna och stödjade elever med invandrabakgrund som skolkade, stökade till i klassrummet och bråkade. Den unge man som anställdes fungerade bra och fick lätt kontakt med eleverna. Elevassistenten kunde lättare identifiera sig med eleverna, eftersom han hade haft liknande erfarenheter under sin skoltid.

Vi menar att det är mycket viktigt att lärarna med invandrabakgrund blir fler och att man anställer assistenter som kan fungera som kamratstödjare. Det är tydligt i Klippan-exemplet att ungdomarna kände att elevassistenten var en person som stod på deras sida och som de hade förtroende för. »De sa att jag förstod pga. att jag var invandrare och kille, att jag hade säkert varit med om dessa orättvisor själv och kunde därmed förstå hur de kände sig, vilket de hade alldeles rätt i«.

Elevassistentens egna erfarenheter från grundskolan var att lärarna tog »svenskarnas« parti: »Deras ord vägde mer än vårt och det resulterade i att vi oftast blev riktigt arga och började svära och hota med våld, eftersom det var det enda sättet för oss att göra oss hörda och på så sätt behålla vår värdighet och understryka att vi var oskyldiga«. På så sätt fick lärarna bekräftelse på sina uppfattningar av eleverna som »gapande, bråkiga och hotfulla invandrarelever«.

Om många elever med invandrabakgrund upplever samma sak i svenska skolor är läget allvarligt, eftersom de får ett utanförskap bekräftat. De tror inte att det svenska samhället i stort ska behandla dem rättvist och på lika villkor som etniska svenskar. Att några av dem sedan söker egna, ibland kriminella, gängtillhörigheter, är naturligtvis inte förvånande. Tas inte den underliggande rasismen på allvar bäddar man för ännu allvarligare problem framöver i Sverige.

Erfarenheter av vardagsrasism

Vardagsrasismens verkliga omfattning har på allvar blivit verklig för oss när vi lyssnat på invandrades erfarenheter och upplevelser av den rasism som utspelar sig i vardagliga situationer. Dessa upplevelser är subjektiva. Det en person upplever som kränkande och sårande är inte alltid ett problem för en annan. Berättelserna om den upplevda rasismen upprepas om och om igen.

Vardagsrasism är en form av rasism som utspelar sig i vardagliga situationer och som aktiverar underliggande maktrelationer. Den vanliga reaktionen från majoritetsbefolkningen är att de som anser sig rasistiskt bemötta är överkänsliga. Dessa förnekanden av rasism måste ses mot bakgrunden av den svenska självbilden som speciellt solidarisk och jämlik. Rasismen vill man gärna förlägga till andra platser.

Blickar som bränner i ryggen

Det finns i dag olika typer av rasism eller diskriminering. Som många studier visat, och inte minst våra egna intervjuer, är det svårt att få arbete om man har utländsk bakgrund. De ungdomar vi intervjuat har ofta arbetslösa föräldrar. En av ungdomarna som är utbildad mekaniker i Klippan säger att han ständigt fått avslag när han sökt arbete. Den unge mannen tror att det beror på att han är nyutbildad och saknar erfarenhet, men också att han inte är vit med svensk bakgrund. »Det första som gör det svårare det är att man är invandrare. Man kommer dit och... man ser direkt ansiktsuttrycket, va.«

Att vara ung man och svart eller mörk innebär att man är extra utsatt. Denna grupp utsätts för olika former av diskriminering, fördomar och vardagsrasism i mycket högre grad än andra grupper.

Ungdomarnas berättelser handlar ofta om speciella situationer och platser. Butiker är sådana platser, där ungdomarna gång på gång upplever sig kränkta beroende på utseende/hudfärg. Berättelserna handlar om att expediter direkt kommer fram och

frågar om de kan hjälpa till när man kommer in i en affär eller att de håller ögonen på en hela tiden. »Står man vid en hylla så kommer de till hyllan bredvid. Affärsexpediten kommer dit direkt, och fast det inte finns några skrynkliga kläder så börjar de vika om kläder och sysselsätter sig bara för att hålla en under uppsikt. Detta händer i nästan nio av tio butiker.« Ibland är det också kunder som stirrar med misstänksam blick, »bränner en i ryggen«. Denna vardagsrasism är diskriminerande handlingar som äger rum dagligen, och som riktar sig mot invandrare i Sverige.

Två av de unga män vi intervjuat har bott i norra Sverige och en annan i Mellansverige under en period, och de tycker sig där märka mindre uppenbar »vardagsrasism« än i södra Sverige. Michel, som är flyktning från Kosovo, tyckte att folk var trevligare på orten i norra Sverige än exempelvis i Klippan. »I affären när man kom in så tittade dom inte på en som om man skulle sno hela affären«.

Michel säger att det inte bara är i butiker han upplever problemen: »I Klippan är man i andra hand. Alltså, det finns äldre som kan gå förbi och skrika: »det kryper av er«, det är alltså inte bara ungdomar.«

En förklaring kan vara följande: på orter där det finns vissa kriminella grupper och problem med exempelvis snatterier i affärerna har man ett slags allmän misstänksamhet gentemot alla ungdomar som klassificeras som invandrarungdomar. Ur affärsinnehavarens synvinkel är det »naturligt« att bevaka potentiella snattare och eftersom man gripit många snattare med utländsk bakgrund bevakar man dessa personer speciellt noga. Detta är ett klart exempel på det vi kallar vardagsrasism, alltså ojämlika handlingar som systematiskt upprepas dagligen i Sverige och riktar sig mot människor som ser »mörka« eller annorlunda ut. Det är handlingar som infödda svenskar många gånger ser som naturliga eftersom man »vet att invandrarungdomar ofta stjälar«, och därför tycker man att man har rätt att bevaka dessa ungdomar med extra misstänksamhet.

»Ytterligare en svartskalle som har snott«

En av de ungdomar vi intervjuat handlade en gång en tröja i Helsingborg, och när han skulle gå ut ur affären gick larmet.

»Jag blev jätteförbannad och började skrika på expediten, kastade tröjan i huvudet på henne för att hon glömt att ta bort larmet. Och folk... eftersom jag blev förbannad så... jag kanske överreagerade. Men folk glodde så mycket så jag började skrika, visst, visst, fördomarna stämmer in, ytterligare en svartskalle som snott... men tyvärr, den här gången har jag inte snott...men nästa gång ska jag försöka... och några bara skrattade, andra vände sig bort.«

Informanten i fråga kände sig kränkt och är medveten om sin överreaktion, som troligtvis utlöstes av att han många gånger tidigare blivit behandlad som potentiell snattare.

Även Michel, flyktingen från Kosovo, berättar om obehagliga upplevelser i affärer:

»Ja när man kommer in i en affär, dom kollar på en som att...«jag vet vad du är ute efter.« Jag blev en gång stoppad. I Konsum. »Släng fram batterierna« »Vilka batterier?« »Ja du tog batterierna, jag såg det.« Jag kollade vad det var för pris, jag kom från skolan, gick in för att kolla på batteri, skulle sticka hem igen och sen gå ut och köpa dem till freestylen. »Släng fram batterierna«. Så var det skitmycket folk. »Okey kolla in mig«. Så tog jag ur allt vad jag hade. »Ska jag ta ner byxorna också?«. »Ska jag ta av mig naken?«. »Nej fan, förlåt«. Så blev jag förbannad, så började jag skrika som fan. »Dom kan dra åt helvete jävla rasister«, skrek jag så in i helvete, alltså blev jag förbannad.«

Michel tror att många andra invandrade upplever samma sak. Många föredrar därför att handla i en »arabisk« affär i Klippan.

Ett annat typiskt ställe där ungdomarna möter vardagsrasismen är på krogen eller andra nöjesställen, där man möter vakter som »missbrukar sin makt så väldigt så det är inte sant.« En intervjuperson berättar att när han är ute med »svenska« kamrater får de ibland obehindrat gå in på en krog, medan han tvingas visa sin legitimation.

»De här vakterna va... man ger dem en lugn blick... överreagerar man, börjar prata så råkar man illa ut, med tiden lär man sig hålla käften... bara ge dom en blick... få dom att skämmas helt enkelt... och då avslöjar de sig... de ursäktar sig... men va fan... varför gör de det för?«

Eftersom sådana händelser utspelar sig gång på gång när vederbörande går på lokal, är det svårt att tolka det som annat än rasism. Han väljs ut för att han ser mörk ut. Några gånger har han även fått stryk av vakter. Sammantaget gör alla dessa dagliga möten med vardagsrasism i olika situationer att det kan kännas svårt att leva i Sverige:

»Det tär på en... man känner sig verkligen knäckt...och i mitt fall så... man är ju tvungen att bo här, man kommer hit frivilligt... men efter man har stannat i ett par år och lärt sig språket, kommit in i systemet och trivs här...men så händer det att man blir utsatt för det här... då vill man gärna flytta härifrån...man har inget val, man tvingas stanna, man får det inte bättre i något annat land.. man är inte välkommen i sitt eget hemland...«

En stor del av den citerade unge mannens energi går åt till att försöka hantera denna vardagsrasism. Han beskriver att ibland är han bara likgiltig, andra gånger försöker han tala folk som betar sig diskriminerande vänligt tillrätta och ibland blir han jättearg och vill ge igen fysiskt. Han befinner sig »hela tiden i försvarsställning«, alltid beredd att kontra och parera och försvara sig. Drastiskt beskriver han sin situation som att han på sätt och vis dör tre gånger om dagen. Eftersom han inte dör fysiskt utan på ett psykiskt plan sätter sig minnena som ärr i själen.

»När man är med svenskar...då måste man hela tiden visa att man kan språket bra, att man förstår sig på saker och ting, man ska alltid prestera utöver det normala... för att man ska bli accepterad...annars är det väldigt lätt att man blir idiotförklarad.«

Det fenomen som kallas vardagsrasism har varit alltför förbiset i både forskning och media. Vi menar att de olika for-

merna av rasism hör ihop och att de förstärker varandra. Den underliggande rasismen undergräver människovärdet och kan komma att medföra mycket stora problem i framtiden för hela det svenska samhället. Med andra ord är detta inte specifikt för Klippan.

MALMÖ UNIVERSITY

Malmö
University
Electronic
Publishing